

megye népszámlálási adatait is tartalmazza az 1787. és 1804. évekből.

A vármegye 77 községében (beleszámítva a 97 pusztát is) 1787-ben összesen 98.998 egyén élt. 1804-ben a lakosság száma (a nemesség nélkül) 100.566 volt. Miután a nemesség 1787-ben mintegy 5.700 főre rúgott, az 1804. évi összlakosság körülbelül 106 ezerre becsülhető.

1930-ban Fejér vármegye népessége 230.469 lélekre rúgott, Székesfehérváré pedig 40.714-re. II. József korától kezdve, azaz kereken másfél évszázad alatt, tehát a vármegye népessége két és félszeresére emelkedett, Székesfehérvár városé ellenben majdnem megnégyszereződött.

Thirring Gusztáv dr.

Székesfehérvár sz. kir. város 1828-ban.

Székesfehérvár, ville royale libre en 1828.

Résumé. La loi VII de 1825—27 a ordonné de recenser sur le territoire entier les contribuables, afin d'asseoir d'une façon judicieuse les impôts. Le recensement, exécuté en 1828, offre surtout un tableau économique de Székesfehérvár, et ne nous renseigne qu'en second lieu sur la situation démographique, car, tandis qu'il fait connaître en détail la situation matérielle de la population, il ne donne pas de renseignement sur le nombre des habitants exempts d'impôt (nobles, jeunes gens moins de 18 ans, habitants de plus de 60 ans). En comblant cette lacune à l'aide d'autres sources, on voit que Székesfehérvár avait en 1828 20.146 habitants, parmi lesquels il y avait 6.676 contribuables représentant seulement 33% de la population. Bien qu'une grande partie de la population eût une profession industrielle, c'était une ville spécialement agricole, car les artisans, les industriels et les marchands tiraient eux aussi, pour une part considérable, leurs revenus de la culture de la terre et de la vigne, de jardinage et d'élevage. Ainsi donc, la ville de Székesfehérvár avait en 1828 un caractère particulièrement hongrois.

*

Az 1825/27. évi VII. törvénycikk az adó egyenletes kivetése céljából elrendelte az egész ország adózó lakosságának összeírását. Az összeírást országszerte az 1828. év folyamán hajtották végre.¹⁾ Az összeírás természetesen az adómentes nemességre nem vonatkozott, de a sz. kir. városok nemes lakosságát mégis megismerhetjük belőle. A sz. kir. városokban polgári vagyonnal bíró nemesek polgári vagyonuk után ugyanis éppen úgy adóztak, mint a nem nemesek. Igaz, hogy ők maguk családjukkal együtt adómentesek voltak s így a nemes családfe háztartásában élő családtagokat

nem tüntették fel az összeírásban. De nem ismerhetjük meg pontosan az adózó családfe háztartásához tartozó teljes lakosság családi viszonyait sem, mert az összeírásban csak a családfe háztartásában élő *adóköteles* családtagokat részletezték. Adóköteles volt pedig az, aki a 18. évét betöltötte és nem volt idősebb 60 évesnél. Az összeírás adókivetési célokból készült és ha adatai nem is nyújtanak lehetőséget részletes demográfiai feldolgozáshoz, a gazdasági helyzet megismeréséhez azonban annál többet. Különösen pedig a sz. kir. városokban, ahol a nemesek vagyoni viszonyait ugyanúgy részletezték, mint a nem nemesekét.

Az 1828. évi összeírás alapján tehát elsősorban gazdasági helyzetképet kapunk, de azért nem kell teljesen nélkülözni a demográfiai adatokat sem. Igaz, hogy az összeírásból az adózó családfe háztartásához tartozó adózók számán kívül csak a városban lakó nemes családfe számát ismerhetjük meg, de a 18 éven aluliak, továbbá a 60 évnél idősebbek és a nemesek családjában élők száma homályban marad. Más forrásból azonban megállapíthatjuk a lakosság teljes lélekszámát. Az egyházi szematizmusok évről évre feltüntetik az egyes plébániák területén élő népesség teljes számát — felekezetek szerint részletezve. A szematizmus szerint 1828-ban Székesfehérvár lakossága 20.146 lélek volt. Ez a szám teljesen beleillik abba a számsorba, amely a Nagy Lajos által 1825-ről közölt adatoktól az 1838—1840-es éveknek megfelelő adatokon keresztül az 1845—47-es évekről készült statisztikai táblázat adatáig terjed. S bár kétségtelen, hogy ezek az adatok nem olyan megbízhatóak, mint a hivatalos statisztikai szolgálat népszámlálásainak az adatai, a népesség igen lassú, de azért egyre emelkedő szaporodására mégis kellően reávilágítanak.

¹⁾ Az összeírás bővebb ismertetésére l. a Magyar Statisztikai Szemle előző évfolyamaiban a hasonló feldolgozásokat.

	Kath.	G. n. e.	Prot.	Zsidó	Össz.
Nagy L. (1825)	19.378	558	114	19	20.069
Sematizmus (1828)	19.583	470	83	10	20.146
Stat. tábl. 1845— 1847 ¹⁾	—	—	—	—	22.633

¹⁾ Tormay Károly statisztikai táblái az 1845—1847. évekről. Gazd. tört. Szemle, 1895. évf. 123. 1. (Az eredeti táblák az Országos Levéltár helytartó-tanácsi levéltárában, Geringeri iratok 1850:13.232. sz. mellett.)

Székesfehérvár lakossága 20 év alatt tehát mindössze 2564 lélekkel gyarapodott. Ez a gyarapodás 128-as évi átlagnak felel meg. Az átlagos évi gyarapodás azonban a huszas és harmincas években alig éri el az 57 lelket, míg a negyvenes években 146-ra ugrik fel.

A sematizmus és az összeírás adatai szerint tehát 1828-ban:

Az összlakosság lélekszáma	Az adózók száma	Az összlakosságból adózik	A családfők száma	Egy családfőre eső lélekszám
20 146	6.676	33 %	2.714	7.4

A sematizmus és az összeírás egybevetett adataiból 1828-ban az egy családfőre eső lélekszám szokatlanul magas. Kétségtelen, hogy részben a családfőkhöz nem tartozó papság is emeli ezt az átlagos számot. De ha pontos magyarázatot nem is adhatunk, bizonyos, hogy a városias jelleg domborodik ki benne ugyanúgy, amint pl. Győrben is, ahol szintén magasabb volt (6.2), mint akár Szombathelyen, akár Veszprémben (4.8). Székesfehérvár ez utóbbi

kettőnél kétségkívül tehetősebb és inkább Győréhez hasonló lakossága több cselédet foglalkoztatott és az iparosok segédei is ezt a számot növelik. Ezt a megállapítást Székesfehérvár egyes városrészein belül is láthatjuk. A két legvárosiasabb városrészben, a Belső- és a Rác- vagy Palotai-városban, egy egésszel nagyobb az egy-egy adózó családfőre eső adózók száma, mint a másik három városrészben.

A családfők megoszlása a polgárok aránylag alacsony számát mutatja. 2.714 közül mindössze 1.080. Ez azonban a városi szabályrendeletek ismeretében jól érthető. Polgárnak ugyanis csak a 24. évét betöltött férfit vették fel, amennyiben az illető polgárnak a fia volt, vagy polgári vagyont bírt. A székesfehérvári városi levéltár polgárkönyve szerint 30 év alatt — 1802 és 1831 között — mely idő alatt a polgárok kicserélődhettek, mindössze 1.227-et vettek fel polgárnak. Feltűnő azonban a 60 évnél idősebb családfők aránylag nagy száma: 371 férfi és 159 asszony.¹⁾

Az összlakosságból, mint láttuk, tehát mindössze 33% adózik. Ez a — látszólag — kis arányszám azonban érthetővé válik, ha figyelembe vesszük, hogy a 2.714 családfőből 122 a nem adózó nemes családfők száma és hogy a papság és katonaság tagjai is adómentesek voltak.²⁾ Demográfiai feldolgozás-

¹⁾ Az öregek nagy számát a város által fenntartott Öregek Háza is bizonyítja.

²⁾ Az összlakosságnak Győrben is csak 1/3-a adózott, Kecskeméten csak 1/4-e, Veszprémben 35%-a, míg Szombathelyen is 1/3-a.

1. A családfők megoszlása városrészenként társadalmi állapotuk és foglalkozásuk szerint.

Répartition par quartier des chefs de famille, suivant la position sociale et la profession.

Városrész Quartiers	A családfők száma Nombre des chefs de famille	A családfő 60 évnél Chefs de famille				A családfő — Chefs de famille suivant											Adózók száma összesen Nombre des contribuables au total	Egy nem nemes családfőre esik adózó — Contribuables pour un chef de famille non noble
		fiatalabb de moins de 60 ans		idősebb de plus de 60 ans		társadalmi állapota la position sociale		foglalkozása — la profession										
		férfi hommes	asszony femmes	nemes nobles	polgár bourgeois	zséllérs		iparos industriels et artisans	kereskedő marchands	éstermelő product. du sol	bizonytalan — ceux sur lesquels on n'avait pas de renseignements sûrs	zséllér	közszolgálat és szabadfoglalkozás — services publ. et profess. libér.	készenléti	kereskedő	éstermelő		
						házas ayant une maison	háznélküli n'ayant pas de maison											
Belsőváros .	377	292	36	30	19	38	280	11	48	39	196	33	59	50	1.073	3.2		
Felsőváros .	1.299	930	211	73	85	41	335	357	566	75	166	14	596	448	2.739	2.1		
Rácváros .	695	551	78	29	37	21	386	124	164	44	276	5	160	228	2.083	3.1		
Égett város .	238	182	33	8	15	20	63	49	106	20	31	—	77	110	542	2.2		
Víziváros .	105	82	13	7	3	2	16	37	50	11	9	1	47	37	239	2.2		
Összesen Total . . .	2.714	2.037	371	147	159	122	1.080	578	934	189	678	53	939	873	6.676	2.5		

2. Östermelők megoszlása városrészenként, társadalmi állapotuk és vagyoni viszonyaik részletezésével.
Répartition par quartier des habitants de la catégorie de la production du sol, suivant la position sociale et la situation matérielle.

Városrész Quartiers	Családfők száma Nombre des chefs de famille	A családfő - Chefs de famille				Adózók száma összesen Nombre total des contribuables	Háztulajdonosok száma - Nombre des propriétaires de maison	Házak száma - Nombre des maisons	A belsőség nagysága - Ter- rains intérieurs avec maison □-öl - toises ²	Szántó nagysága - Grandeur des terres labourables	pozsonyi mérő - en mesure de Pozsony	Két nagysága - Grandeur des prairies kaszás - faucheurs	Szőlő nagysága - Grandeur des vignes kapás - honours	Háziállat - Bétail				
		adómentes, mert 60 évnél idősebb - exempts d'impôt à cause de leur âge : plus de 60 ans	polgár - bourgeois	zséllér - zsellérs	háználküli zsellér - zsellérs n'ayant pas de maison									ökör - boeufs	tehén - vaches	borjú - veaux	ló - chevaux	sertés - porcs
Belsőváros	59	26	34	8	17	81	41	43	6529	332.50	272	670	—	17	—	10	—	
Felsőváros	596	163	200	205	191	1.389	315	319	116584	3177.78	2.526	5.638	268	434	138	584	60	
Rác- vagy Palotai város	160	43	72	63	25	271	135	139	35823	1107.00	548	655	58	176	79	194	29	
Égett vagy Tó-város	77	17	32	31	14	180	63	65	15637	425.20	164	105	23	103	35	105	38	
Viziváros	47	6	12	18	17	101	30	30	7489	197.10	74	336	6	31	10	21	5	
Összesen — Total	939	275	350	325	264	2.022	584	596	142062	8239.58	3.484	7.404	355	765	362	914	132	

nál ez nagy nehézséget jelentene, a gazdasági helyzet vizsgálatát azonban nem nehezíti meg különösebbképpen. A katonák és papok saját vagyona nem számottevő. Mindössze három kanonoknak volt saját ingatlana, valamint a rác plébánosnak. A városban lakó és ingatlannal bíró nyugalmazott katonatisztek különben is a nemesek sorába tartoztak, már pedig a városban lakó nemesség vagyoni viszonyait az összeírás teljes egészében részletezi.

Ez a részletezés világosan mutatja a nemesek kedvezőbb gazdasági helyzetét. A 122 nemes családfő közül 94-nek volt es pedig 113 háza és főleg az Égett- és Vizivárosban kertje. De ugyanez az arány a szántóknál, réteknél és szőlőknél is. A 122 nemes családfő tulajdonában összesen 1324 p. m. szántó, 922 kaszás rét és 700 kapás szőlő volt,¹⁾ melyekből legtöbb a Belsővárosban lakó — nyilvánvalóan — legvagyonosabb réteghez tartozott.

A Székesfehérvárott lakó nemesek között legnagyobb számmal azokat találjuk, akik sem megyei, sem városi tisztséget nem viselnek, hanem szántó vagy szőlő birtokában östermelőknek tekinthetők.

Az östermelés különben is dominál. Csak östermeléssel ugyan mindössze a lakosság

¹⁾ 2 pozsonyi mérő szántó = 1200 □-öles — holddal s minthogy a szántók csak két forgóra voltak felosztva, az összeírásba a valóságos nagyság felét vették csak fel. Így tehát a táblázatok pozsonyi mérőben megadott szántói a tényleges nagyságnak is megfelelnek. 1 kaszás rét = $\frac{3}{4}$ pozsonyi mérő. 1 kapás szőlő = $\frac{1}{6}$ pozsonyi mérő.

33% -a foglalkozik, de alig van olyan iparos és kereskedő, akinek szántója, vagy szőlője ne volna. A Belső- és Rácváros jobb helyzetben lévő iparosai is igyekeznek maguknak szántót, szőlőt szerezni és pedig nagyobb átlagos nagyságban, mint a felsővárosi iparosok, akik azonban majdnem mind gazdálkodnak is a mesterségük folytatása mellett. S amikor a mesterséggel felhagynak, teljesen gazdálkodásból élnek. Erre mutat az östermelőket részletező táblázat, mely szerint 939 östermelő családfő közül 275 a 60 évnél idősebb. Az östermelő családfők közül 181 özvegyasszony, mégpedig 109 a 60 évnél idősebb.

Östermelőknek tekinthetjük a lakosság-
nak azt a részét, melynek az összeírás szerint semmilyen foglalkozása nincs, de szántója, rétje, vagy legalábbis szőlője van. De a Székesfehérvár határában fekvő nagyterjedésű szántók, rétek és szőlők önmagukban is jelentős östermelő lakosságra mutatnak.

Összeírásunkkal körülbelül egy időben készült Székesfehérvár pontos felmérése — a maga korában szinte páratlan részletességgel és alaposággal.¹⁾ Eszerint a felmérés szerint a felsővárosi szántóföld 841, a palotai (rácvárosi) szántóföld 534, és a több helyen fekvő kukoricaföldek nagysága 523 hold. A négy dűlőben fekvő rétek összterülete 2.898 $\frac{1}{2}$ hold, míg a szőlők nagysága 1.273 holdra terjed.

¹⁾ Készítette Wüstinger József földmérő. (A városi levéltárban.)

Az összeíró bizottság is megállapítja az összeírás befejezésekor felvett jegyzőkönyvben, hogy mindenki igyekszik magának annyi szántót szerezni, amennyit a városi statutumok egy polgári telek, illetve ház tulajdonosának bírni engednek. Ez 28 pozsonyi mérő, azaz 7 hold és annyiszor 7 hold lehet, ahány háza, illetve telke van valakinek. A bizottság azt is megállapítja, hogy különböző nehézségek miatt sokan elhagyják mesterségüket és a földművelés és a szőlőművelés felé fordulnak. Szőlőműveléssel elsősorban a Felsőváros lakossága foglalkozik és ez nyújt bizonyára megélhetést a felsővárosi 448 nincstelen családfőnek.

Az említett felmérés a város egész határát 27.313½ holdnak találta. Ebből a belterület mindössze 914½ hold, mely az 5 városrész között a következőképpen oszlik meg:

	hold	házhely	a házhelyek átlagos nagysága □-öbön	A belsőség átlagos értéke frt.-ban	házak száma	kertek száma
Belsőváros	52	214	290	1·40	198	16
Felsőváros	292	717	491	—·36	636	81
Rác- vagy Palotai város	125	417	361	—·48	370	47
Égett- vagy Tóváros	167	250	802	—·24	119	131
Viziváros	133	193	839	—·16	55	138
összesen	769	1791	545	—·53	1378	413

A 7 temető összesen 22½ holdat, a „Közönseges helyek, utak, utcák, csatornák, árkok stb.” pedig 123 holdat foglalnak el.

3. A házak és kertek megoszlása a tulajdonos foglalkozása szerint.

Répartition des maisons et des jardins suivant la profession du propriétaire.

A tulajdonos foglalkozása <i>Profession du propriétaire</i>	Háztulajdonosok száma <i>Nombre des propriétaires de maison</i>		Kerttulajdonosok száma <i>Nombre des propriétaires de jardin</i>	
	Házak száma — <i>Nom- bre des maisons</i>	Házak száma — <i>Nom- bre des jardins</i>	Házak száma — <i>Nom- bre des maisons</i>	Házak száma — <i>Nom- bre des jardins</i>
közület — <i>collectivité</i>	6	48	6	78
nemes — <i>nobles</i>	94	113	28	54
közszolgálat és szabad foglalkozás (a foglalkozásuk miatt adómentesekkel együtt) — <i>services publics et professions libérales (y compr. les exempts d'impôt)</i>	39	50	15	22
iparos — <i>industriels et artisans</i>	271	307	31	47
kereskedő — <i>marchands</i>	20	34	8	14
östermelő — <i>product. du sol</i>	584	596	78	95
bizonytalan — <i>ceux sur lesquels on n'avait pas de renseignements sûrs</i>	157	170	63	67
egyéb ingatlantulajdonos — <i>autres propriétaires d'immeubles</i>	58	60	25	36
összesen — <i>total</i>	1.229	1378	254	413

Itt említjük meg, hogy Székesfehérvár nagy határában az utak és utcák hossza bécsi ölekben összesen 38.008, amelyeknek tisztítására a város évenként átlag 1.555 frt-ot fordított. A vizenyős talaj szükségessé tette a vizek levezetésére szolgáló

4. Egyéb ingatlantulajdonosok. — *Autres propriétaires d'immeubles.*

Részletezés — <i>Spécification</i>	Propriétaires d'immeubles		
	Nem helybeli <i>étrangers à la localité</i>	Kiskorú <i>n'ayant pas encore atteint l'âge de la majorité</i>	Másnak a háztartásában élő <i>faisant partie du ménage d'une autre personne</i>
ingatlantulajdonosok részletezése			
Háztulajdonosok száma — <i>Nombre des propriétaires de maison</i>	38	14	31
Házak száma — <i>Nombre des maisons</i>	40	14	¹⁾ 6
Impót payé sur } A magának fenntartott lakás után fizetett adó összege frt-ban <i>le logement réservé à soi-même, au total, en florins</i>	35·48	105·24	—
Impót payé sur } Bérbeadott lakás (ház) után fizetett adó összege frt-ban <i>le logement (maison) mis (-e) en location, au total, en florins</i>	200·58	169·36	36·56
Lakók száma — <i>Nombre des locataires</i>	108	16	19
A belsőség nagysága □-öbön — <i>Terrains intérieurs avec maison, en toises²</i>	13.889	4.552	2.285
Szántó nagysága, pozsonyi mérő — <i>Grandeur des terres labourables, en mesure de Pozsony</i>	348·9	276·3	35·5
Rét nagysága, kaszás — <i>Grandeur des prairies, faucheurs</i>	104	156	18
Szőllő nagysága, kapás — <i>Grandeur des vignes, houeurs</i>	24	65	23

¹⁾ 25-nek csak kertje van.

csatornákat, melyeknek összhosszúsága 13.249 bécsi öl. Ezek tisztítása évenként átlag 1.426 forintjába került a városnak. A magas talajvíz miatt a városi lakosság ivóvíz ellátása igen nagy probléma volt. A legjobb vizet a felsővárosi Királykút szolgáltatta és innen hordták szét a városba.

A felmérés alkalmával a külső, még nem beépített városrészek belsőseit is házhelyekre osztották fel, melyek nagysága általában 600 négyszögölben volt maximálva, amint azt az összeírás is megmondja az Égett- és Viziváros üres telkenként összeírt kertjeinél, ahol azonban a kertek mégis gyakran jóval nagyobbak. Ez a két városrész összeírásunk idejében szinte kertvárosnak nevezhető, melyekben a jobbmódú lakosság kertjei, majorjai feküdtek. Az Égett városban 131, a Vizivárosban 138 a kertek száma. Az elszórtan található kis házacskák őstermelői, a maguk földjének művelése mellett, ugyanúgy ezekben a kertekben, majorokban és az ezekhez tartozó szántókon és szőlőkben találtak munkát és kenyérkeresetet, mint az itt élő — napszámosoknak tekinthető — bizonytalan foglalkozású népesség is. A Belsőváros kevés számú kertje a középületekhez tartozik, míg a Felsőváros 81 kertje nagyrészt a város tulajdona. Többek között a város majorja is itt fekszik, egymaga 10 házhelynél nagyobb területen. A polgárok kertjei és majorjai legnagyobb részben a három déli városrészben fekszenek. Ezek közül azonban a Rácváros csak a szélein hasonlít a szomszédos Égettváros jellegéhez, mindössze 47 kertjével, egyébként a Belsőváros után a Rácváros a mesteremberek városrésze.

A Belsőváros 377 családfője közül 196 az iparos, akik 228 segédet foglalkoztatnak és majdnem valamennyi egész éven át dolgozik. Helyzetük feltétlenül a legjobb az iparosok között. Ha csak egyharmadának van is saját háza, a bérelt lakások után fizetett adók nagysága (amely a tényleges lakbérnek 10%-a) mutatja, hogy mennyivel előnyösebb gazdasági viszonyok között élnek, mint a többi városrészbéli iparosok. Köztük is találunk 23 már adómentes mesterembert, de a legtöbb 60 évnél idősebb iparos a Felsővárosban él. Többen már abba is hagyták mesterségük folytatását, vagy csak negyedéven, féléven át dolgoznak. Alig találunk minden másodiknál egy-egy segédet, s általában vagyoni viszonyaik jóval kedvezőtlenebbek belsővárosi társaikénál. A lakbéradó átlaga itt a belsővárosi 7.48 forint-

tal szemben mindössze 2.52 frt., s míg ott az iparosok tulajdonában 738 pozsonyi mérő szántó és 1.125 kapás szőlő volt, itt csak 629 pozsonyi mérő szántót és 623 kapás szőlőt találunk az iparosok birtokában és ezeket is jóval kisebb átlagos nagyságban, mint amilyenek a belsővárosiaké. Rétjük azonban több van, ami fokozottabb állattenyésztésre mutat és számszerűleg itt is találjuk a legtöbb háziállatot. Itt találjuk azonban a legtöbb vendégfogadót, számszerint 13-at, köztük egyet a zsidók részére. Az 1839/40-iki országgyűlés 25. törvénycikke engedte csak meg a zsidóknak sz. kir. városokba való letelepedését. Ezt megelőzően, így 1828-ban sem találunk zsidót Székesfehérvár sz. kir. város lakosai között. A fehérvári vásárookra azonban természetesen a zsidók is megjelentek és így szükség volt a kizárólag számukra fenntartott fogadóra.¹⁾ Hogy ez éppen a Felsővárosban volt, az természetes is, hiszen az itteni nagy „vásárállások“, valamint a Fehérvárra itt betorkoló budai főútvonal miatt ebben a városrészben tartották fenn a legtöbb vendégfogadót. A Felsővárosban találjuk az egyetlen sörfőzőt, aki a város sörfőző házát bírli és a 2 molnárt, akik a város malmait bírlik. Ugyancsak a Felsővárosban lakik a takácsok többsége és így természetesen az egyetlen kékfestő is.

Az egy mesterséget űző mesteremberek tömörülése a Rácvárosban a legszembeszökőbb. A Rácváros iparos jellegét maga a fekvése is meghatározza, hiszen teljes hosszában határos a Belsővárossal és piaca, a Halpiac szinte a Belsőváros vásárhelye is. A Rácváros talajvizét levezető csatornák hajtják a kallómalmokat, melyekben a csapók a szűrposztót ványolják. Ezek a vizek teszik lehetővé a timár-mesterség mellett a finomabb bőrfeldolgozó tobakok működését is. A csapókon és a tobakokon kívül a szürszabókat, a szücsöket, a cipészeket és csizmadiákat találjuk még nagy számmal a Rácvárosban és amint a kékfestő a takácsok közelében él, úgy él a Rácvárosban a 2 bőrfestő. A rácvárosi mesteremberek több segédet foglalkoztatnak, mint a felsővárosiak, de köztük még többet találunk olyanokat, akik mesterségüket már csak az év egy részében, vagy egyáltalában nem folytatják.

¹⁾ Ezt a fogadót nemes ember tulajdonosa adta e célra bérbe. Valószínűleg a fogadó személyzetét tüntetik fel a sematizmusok és az idézett statisztikai munkák a zsidó-rovatban.

5. Az iparosok megoszlása városrészenként segédek számának és munkaidejüknek feltüntetésével.
Répartition par quartier des industriels et artisans, suivant le nombre des aides et le temps de travail.

Az iparág megnevezése Branches d'industrie	Belsőváros			Felsőváros			Rác vagy Palotai város			Égett vagy Tóváros			Viziváros			Összesen Total			A mester egész éven át dolgozik — Nombre des patrons travail. toute l'année		
	Mesterek Patrons	Segédek Aides	Együtt — Ensemble	Mesterek Patrons	Segédek Aides	Együtt — Ensemble	Mesterek Patrons	Segédek Aides	Együtt — Ensemble	Mesterek Patrons	Segédek Aides	Együtt — Ensemble	Mesterek Patrons	Segédek Aides	Együtt — Ensemble	Mesterek Patrons	Segédek Aides	Együtt — Ensemble			
	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre	száma leur nombre			
Ács — Charpentiers	—	—	—	4	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1)	4	4
Asztalos — Menuisiers	4	8	12	4	7	11	2	—	2	1	1	2	1	1	2	—	—	12	17	29	10
Aranyműves — Orfèvres	3	1	4	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	5	2
Ásó-, kés-, ráspolykészítő — Tailland., coutel.	6	6	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	6	12	6
Bádogos — Ferblantiers	3	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	4	3
Bognár — Tonneliers	4	6	10	2	3	5	3	3	6	—	—	—	—	—	—	—	—	9	12	21	9
Borbély — Coiffeurs	4	8	12	2	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	9	15	6
Bőrfestő — Teinturiers en cuirs	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	1
Cipész — Cordonniers	24	25	49	11	9	20	30	15	45	10	7	17	2	1	3	—	—	77	57	134	53
Cukrász, mézeska'ácsos — Pâtissiers	6	4	10	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	5	12	6
Csapó — Fouleurs	—	—	—	—	—	—	32	6	38	—	—	—	—	—	—	—	—	32	6	38	5
Cserépfedő — Couvreur	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Csizmadia — Bottiers	15	22	37	40	22	62	46	65	111	6	5	11	1	—	1	—	108	114	222	85	
Esztergályos — Tourneurs	2	1	3	1	—	1	3	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	6	3	9	4
Fazekas — Potiers	—	—	—	5	3	8	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	6	4	10	4
Fésűkészítő — Peigniers	3	2	5	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	6	2
Gombkészítő — Boutonniers	6	5	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	7	5	12	6
Harangöntő — Mouleurs de cloche	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	1
Harisnyakészítő — Faiseurs de chaus. et de bas	1	1	2	3	3	6	3	—	3	—	—	—	1	1	2	—	—	8	5	13	5
Kalapos — Chapeliers	3	7	10	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	4	8	12	4
Kefekötő — Brosstiers	1	1	2	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3	2
Kétfestő — Teinturiers en bleu	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Kéményseprő — Ramoneurs	2	2	4	1	3	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5	8	3
Kerékgyártó — Charrons	3	2	5	3	3	6	2	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	8	7	15	7
Kesztyűkészítő — Gantiers	3	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	5	3
Kosárfonó — Vanneurs	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Kovács — Maréchaux ferrants	3	9	12	1	2	3	1	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	5	13	18	5
Kőfaragó — Tailleurs en pierre	—	—	—	2	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	4	1
Kőműves — Maçons	1	—	1	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1)	4	4
Könyvkötő — Relieurs	1	1	2	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3	1
Köszörűs — Repasseurs de couteaux	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Kötélgyártó — Cordiers	1	1	2	1	—	1	2	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	6	3
Kulcskészítő — Faiseurs de clefs	—	—	—	3	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	4	3
Lakatos — Serruriers	7	9	16	1	2	3	4	4	8	—	—	—	—	—	—	—	—	12	15	27	10
Mázoló — Peintres en bâtiment	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Mészáros — Bouchers	1	1	2	3	1	4	3	7	10	—	—	—	—	—	—	—	—	7	9	16	7
Molnár — Meuniers	—	—	—	2	7	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	7	9	2
Nyomdász — Imprimeurs	1	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3	1
Órás — Horlogers	3	2	5	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	6	4
Orgonakészítő — Faiseurs d'orgues	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Övkészítő — Faiseurs de ceintures	6	5	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	5	11	6
Pék — Boulangers	7	9	16	1	—	1	2	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	10	10	20	10
Posztókészítő — Faiseurs de draps	1	—	1	—	—	—	8	5	13	—	—	—	—	—	—	—	—	9	5	14	6
Puskaműves — Armuriers	3	5	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5	8	3
Rézműves — Artisans en cuivre	5	3	8	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	6	3	9	4
Sörfőző — Brasseurs	—	—	—	1	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3	1
Szabó — Tailleurs	33	51	84	6	1	7	3	2	5	2	—	2	—	—	—	—	—	44	54	98	35
Szappanfőző — Savonniers	2	2	4	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	5	2
Szűj-, nyereggyártó — Corroyeurs, selliers	2	2	4	9	7	16	7	3	10	—	—	—	—	—	—	—	—	18	12	30	12
Szitakészítő — Tamisiers	3	1	4	1	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	5	1	6	4
Szűcs — Fourreurs	9	11	20	3	1	4	37	23	60	3	3	6	1	—	1	—	—	53	38	91	32
Szűrszabó — Tail. fais. des mant. app. „szűr“	—	—	—	11	4	15	14	7	21	2	2	4	—	—	—	—	—	27	13	40	13
Takács — Tisserands	2	4	6	19	14	33	4	1	5	6	5	11	—	—	—	—	—	31	24	55	23
Tímár (tobak) — Tanneurs	1	4	5	1	1	2	56	29	82	—	—	—	—	—	—	—	—	58	34	92	19
Tűkészítő — Faiseurs d'aiguilles	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Üveges — Verriers	2	1	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	4	2
Vendégfogadós, kávé — Auberg., cafet.	5	—	5	13	—	13	4	—	4	1	—	1	2	—	2	—	—	25	1)	25	25
Vésnök — Graveurs	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Összesen — Total	196	228	424	166	100	266	276	180	456	31	23	54	9	3	12	678	531	1212	474		

1) A segédek nem élnek a mester háztartásában.

6. Iparosok és kereskedők megoszlása városrészek szerint.
Répartition par quartier des artisans et industriels et des marchands.

Megnevezés — Spécification	Iparosok Artisans et industriels, par quartier						Kereskedők Marchands, par quartier					
	Belsőváros	Felsőváros	Rác- v. Palotai város	Égett v. Tóváros	Viziváros	Összesen Ensemble des quartiers	Belsőváros	Felsőváros	Rác- v. Palotai város	Égett v. Tóváros	Viziváros	Összesen Ensemble des quartiers
Családfők száma — Nombre des chefs de famille	196	166	276	31	9	678	33	14	5	1	53	
Ebből: — Dont:												
nemes — nobles	2	5	3	3	—	13	2	—	—	—	2	
polgár — bourgeois	140	110	164	20	3	437	31	12	3	1	47	
zsellér — zsellérs	—	5	20	1	2	28	—	—	1	—	1	
háználküli zsellér — zsellérs ne possédant pas de maison	54	46	89	7	4	200	—	2	1	—	3	
magyar — Hongrois	45	65	157	23	4	294	4	3	1	—	8	
német — Allemands	132	73	60	5	3	273	21	10	3	1	35	
szláv — Slaves	19	28	59	3	2	111	8	1	1	—	10	
nős — mariés	146	138	247	20	8	559	27	12	5	1	45	
nőtlen — célibataires	5	2	3	—	—	10	2	—	—	—	2	
özvegy — veufs	34	18	20	9	1	82	4	1	—	—	5	
özvegyasszony — veuves	11	8	6	2	—	27	—	1	—	—	1	
adómentes, mert 60 évnél idősebb — exempts d'impôt à cause de leur âge: plus de 60 ans	23	33	28	6	2	92	—	1	1	—	2	
A családfő háztartásában élő adózók száma Nombre des contribuables faisant partie du ménage du chef de famille	712	488	753	77	23	2.053	140	41	16	3	200	
A családfők háztartásában élő családtagok: Nombre des membres de famille faisant partie du ménage du chef de famille:												
Épouses { 60 évnél idősebb feleség — de plus de 60 ans	1	3	—	—	—	4	—	—	—	—	—	
{ 60 évnél fiatalabb feleség — de moins de 60 ans	145	135	247	20	8	555	25	12	5	1	43	
fiú — fils	17	20	25	7	—	69	6	2	2	—	10	
leány — filles	31	17	13	4	1	66	4	3	2	—	9	
szolga — domestiques hommes	15	23	12	—	2	52	7	1	1	—	9	
szolgáló — domestiques femmes	79	37	18	—	1	135	35	7	1	—	43	
segéd — aides	228	97	180	23	3	531	32	1	1	—	34	
egyéb — autres	27	34	13	1	1	76	—	2	—	1	3	
Háztulajdonosok száma — Nombre des propriétaires de maison	62	72	120	13	4	271	10	7	3	—	20	
Házak száma — Nombre des maisons	80	85	125	13	4	307	20	10	4	—	34	
A belsőség nagysága □-ölben — Terrains intérieurs avec maison, en toises ²	10.487	29.716	28.733	3.207	1.568	93.711	2.837	2.621	1.061	—	6.519	
A belsőség átlagos értéke □-ölenként frt. ban — Valeur de ces terrains-là, en mo- yenne, par toise ² , en florin	1.36	0.35	0.22	0.31	0.22	0.51	1.58	0.36	0.29	—	1.01	
Impôt payé sur { A saját lakása után fizetett adó összege — son propre logement, au total	502	252	299	101	17	1.171	164	34	16	—	214	
{ A bérbeadott lakás után fizetett adó összege — les logements mis en location, au total	658	230	265	27	1	1.181	335	29	11	—	375	
A lakók száma — Nombre des locataires	93	95	131	17	1	337	24	9	6	—	39	
Lakást bérel — Personnes louant des logements A bérelt lakás után fizetett adó összege frt.-ban — Impôt sur les logements loués par eux, au total, en florins	136	97	159	18	5	415	23	7	2	1	33	
	1.061	289	466	41	22	1.879	307	38	19	6	351	

Megnevezés — <i>Spécification</i>	Iparosok <i>Artisans et industriels, par quartier</i>						Kereskedők <i>Marchands, par quartier</i>					
	Belsőváros	Felsőváros	Rác- v. Palotai város	Égett v. Tóváros	Viziváros	Összesen <i>Ensemble des quartiers</i>	Belsőváros	Felsőváros	Rác- v. Palotai város	Égett v. Tóváros	Viziváros	Összesen <i>Ensemble des quartiers</i>
Szántó nagysága, pozsonyi mérő — <i>Grandeur des terres labourables, en mes. de Pozsony</i>	738·7	629·2	565·5	50·1	4·3	1.987·8	315·0	53·20	28·60	—	—	396·5
Rét nagysága, kaszás — <i>Grandeur des prairies, faucheurs</i>	244	402	242	28	4	92	324	68	16	—	—	408
Szőllő nagysága, kapás — <i>Grandeur des vignes, honeurs</i>	1.125	623	778	48	—	2 569	324	51	10	—	—	385
Háziállat: — <i>Bétail</i> :												
Ökör — <i>Boeufs</i>	26	4	25	—	—	55	—	—	—	—	—	—
Tehén — <i>Vaches</i>	8	74	70	16	—	168	9	6	2	—	1	18
Borju — <i>Veaux</i>	3	12	5	—	—	20	—	—	1	—	—	1
Ló — <i>Chevaux</i>	14	49	22	9	2	96	14	11	5	—	2	32
Sertés — <i>Porcs</i>	7	18	15	1	—	41	2	—	5	—	—	7

Különösen a már felsorolt iparágaknál. Ezeket az iparágakat egyébként is bizonyos mértékben háziiparjellegűen üzték, amelyek összeírásunk idejében már lassan kezdtek kiveszni. A csapók közül már 8 egyáltalában nem, 15 pedig csak negyedévig dolgozott, a szücsök fele is csak az év egy részében folytatta mesterségét, míg az 56 tobak közül mindössze 17 üzte foglalkozását megszakítás nélkül. Ezekről mondja az összeíró bizottság, hogy „a tobakok, akik kecskebőröket (kordován) és juhbőröket (szattyán) készítenek ki, a szücsök, a csapók, és a posztókészítők azáltal is terheltetnek, hogy tőke hiányában az anyagot mesterségük folytatásához zsidóktól kénytelenek megvásárolni, készítményeiket szintén a zsidóknak eladni, tehát minden hasznot nekik átengedni.“ A bizottság úgy találta, hogy ha valami támogatást nem kapnak, teljesen abbahagyják mesterségük üzését. Ugyanúgy kiveszében látjuk tehát ezeket az iparágakat, amint 1828-ra már egy hasonló jellegű mesterség kiveszett Fehérvárról. Emlékét a Csutorás-utca, a Csutorás-temető őrzi, hirdetve azt, hogy valaha ugyanúgy csutorások laktak abban az utcában, mint a ma meglévő Csapó- és Tobak-utca is a névadó mesteremberekre emlékeztet. Ezek a háziiparjellegű s a XIX. század elején már hanyatló mesterségek elsősorban a magyarokat és kisebb részben a rácokat foglalkoztatták; pusztulásuk tehát ennek a lakosságnak az elszegényedésére világít reá. A többi iparág ugyanis — nagobbrészben vagy kizárólag — a német eredetű lakosságnak adott kenyeret.

Az Égett városban 31, a Vizivárosban

pedig mindössze 9 mesterember élt, akik a külvárosi igényeknek megfelelően csupán a mindennapi életben legszükségesebb iparcikkek előállításával foglalkoztak.

A székesfehérvári iparosok az összeíró bizottságnak felpanaszolták nehéz helyzetüket, hogy „luxuscikkek“ előállításában nem tudnak versenyezni a pestiekkel, akik az évenkénti 5 vásárra eljönnek. Akik pedig a falusi nép mindennapi használatára készítenek cikkeket: kalapokat, cipőket stb., kénytelenek a hetivásárokat felkeresni áruik értékesítése céljából, márpedig ilyen hetivásár igen sok van és azok felkeresése sok idővesztésbe és utiköltésbe kerül.

Amint az iparosok az egyszerűbb nép részére készített mindennapi szükségcikkekkal sajátmaguk keresik fel a vásárokat, ugyanúgy értékesítik az őstermelők a „házi piacon“ termésüket, mely piacokon, ha csekély számban is, de megfordulnak idegenek. Az őstermelés nagyságát az is mutatja, hogy ezeken a „házi piacokon“ a termésnek háromnegyedrészre kerül értékesítésre.

Székesfehérvár a buda—zágrábi főútvonal mentén feküdt, de azonkívül is fontos csomópont volt. Nem kevesebb, mint hét irányból futottak itt össze az utak, melyek nemcsak a közvetlen környék, hanem még Veszprém, Földvár, sőt Pest kereskedőit is elhozták az évente ötször tartott országos vásárookra. Abból, hogy az idegenből jövő kereskedők közvetlenül érintkeztek a termelőkkel, természetesen következik a Fehérvárott lakó kereskedők alacsony száma. Az összeírás szerint ugyanis mind-

össze 53 kereskedő élt a városban. A Belsővárosban lakó 3 gyógyszerészen és 5 vaskereskedőn, valamint a Felsővárosban összesített egy épületfa- és egy sajtkereskedőn kívül a többieket kereskedelmi ágak szerint nem részletezték.

Mint ahogy a kereskedőket az összeírás alkalmával — az utasítás ellenére — tőkék nagysága szerint sem osztályozták, az összeírás végrehajtását ellenőrző nádor utasítására a város 1832-ben felszólította a „Kalmár Társaságot”, hogy az osztályozás alapjául szolgáló tőküket vallják be. Ezt azonban a kereskedők — amint a város jelenti — azzal tagadták meg, hogy „semmi nemű kiterjedő vagy vízi kereskedéssel se bírván, mind egyik Familiájának táplálását leginkább a gazdaságbeli jövedelmiből, nem pedig apróbb kereskedésekből — mint ahogy megyénkben csak egy nagy kereskedés (a la grosso) se találkozik — vegyest szerezné meg, de egyébiránt is az efféle felfedezés, mind a hazai szabadságokkal, mind a kereskedő titokkal nyilván ellenkeznek. Azonban, hogy mégis célirányos proportiot a többi kir. városokhoz képest meghatározni lehessen” a jövedelem nagysága szerint osztályozták őket, amint azt az alábbi kimutatás részletezi.

Kereskedők száma	1. osztály	2. osztály	4. osztály	5. osztály	6. osztály	Egy kereskedőre átlagos
	250 frt.	140 frt.	60 frt.	40 frt.	20 frt.	
	j ö v e d e l e m					
53	2	7	11	14	19	56 frt. 22 k.

És valóban az évi jövedelem nagysága szerint készített fenti osztályozás alapján egy-egy kereskedő átlagos évi jövedelme mindössze 56·22 forintra tehető. Az összeírásnak a kereskedők vagyoni viszonyaira reávilágító adatai — a fentebb idézett panaszokkal és a kimutatás alacsony átlagos évi jövedelmével ellentétben — nem mutatják azért rossznak anyagi helyzetüket. A kereskedőknek legalább fele bírt — háza vagy házai mellett — kerteket és a város határában szántót, rétet és szőlőt is. E fekvőségek átlagos nagysága jóval felülmúlja a legjobb helyzetben lévő iparosokét. De még azok a kereskedők is, akiknek saját házuk nincs is, aránylag elég magas lakbért tudnak fizetni. (Pl. a lakást bérlő kereskedők átlagos lakbéradója a Belsővárosban 13·21, a Rácvárosban 9·45 frt, sőt a Felsővárosban is 5·32 frt az ottani iparosok 2·52 frt-jával szemben.)

A nagy kiterjedésű marhavásár helye, a városi pásztorházakon kívül is nagy számmal található szegődményes barompásztorok és nem utolsósorban a legelő- és rétek nagysága miatt érthető, hogy a bizottságnak feltűnt a városban található háziállatok csekély száma. Ezt a város azzal magyarázta meg, hogy az összeírás április és május havában készült, holott a fehérvári polgárok csak májusban szokták a tinókat összevásárolni és azokat októberben eladni. Hasonlóképpen a sertéseket júniusban és júliusban vásárolják össze és ősszel meghízlatják, télen elfogyasztják. Ezért tehát a fehérvári legelő-ön lévő háziállatok igazi számát csak nyáron és ősszel lehet megállapítani, de tavasszal nem.

Az eddig mondottakból világosan látható tehát, hogy Székesfehérvár elsősorban östermelő városnak tekinthető.

A nő családfők megoszlása.

Megnevezés	Szám
Családfők száma	280
Ebből:	
polgár	119
zsellér	138
háznélküli zsellér	23
magyar	122
német	121
szláv	37
Özvegyasszony, 60 évnél fiatalabb	127
Özvegyasszony, 60 évnél idősebb (adómentes)	144
Hajadon	9
A családfő foglalkozása:	
Szabad fogl. (bába)	1
Iparos	28
Kereskedő	1
Östermelő	181
Bizonytalan fogl.	69
A családfő háztartásában élő adózók száma	528
Ebből:	
fiú	169
leány	148
szolga	9
szolgáló	28
segéd	30
egyéb	9
Háztulajdonosok száma	192
Házak száma	196
A belsőség nagysága összesen négyszögölben	53.070
A belsőség értéke négyszögölenkint frt.-ban	— 37
A saját lakása után fizetett adó összege frt.-ban	425
A bérbeadott lakás után fizetett adó összege frt.-ban	647
Lakók száma	242
Lakást bérel	88
A bérelt lakás után fizetett adó összege frt.-ban	242
Szántó nagysága, pozsonyi mérő	1.519
Rét nagysága, kaszás	762
Szőlő nagysága, kapás	1.820
Háziállat:	
ökör	58
tehén	191
borjú	43
ló	86
sertés	16

Az őstermelés nagy jelentőségét mutatja az is, hogy 280 özvegyasszony közül 181 gazdálkodásból él. Természetesen találunk közöttük iparosokat is, akik valamennyien 1 vagy több segéddel — nyilvánvalóan — férjük mesterségét folytatják. A nő családfők között találjuk az egyetlen bábát is. Az özvegyasszonyok közül kettő tart fenn vendégfogadót.

Annak ellenére, hogy Székesfehérvár megyeszékhely is volt, igen kevés a me-

gyei tisztet viselők száma. Egyébként is igen kevés az úgynevezett honoratiorok száma, akik között legnagyobb számmal a városi tisztviselőket találjuk. Ez az alacsony szám különben érthető, hiszen az értelmiséget az összeírásba fel nem vett papság képviselte. A város és megye szolgálatában álló hajdúk és huszárok száma mutatja azonban a megyei és városi közigazgatásnak a honoratiorok számából kellőképpen nem látható nagyságát.

7. Közszolgálatban állók és szabadfoglalkozásúak részletezése.

Répartition des habitants de la catégorie des services publics et de celle des professions libérales.

Megnevezés — Spécification	Megyei tisztv. Employés départe- mentaux	Városi tisztv. Employés municipaux	Tanár, tanító Professeurs et instituteurs	Ügyvéd - Avocats	Karmester Chefs d'orchestre	Összesen Total
Családfők száma — <i>Nombre des chefs de famille</i>	10	22	6	2	1	41
Ebből: — <i>Dont:</i>						
nemes — <i>nobles</i>	6	1	—	—	—	7
honoratior — <i>honoratior</i>	9	21	2	—	—	32
polgár — <i>bourgeois</i>	—	17	—	—	—	17
zsellér — <i>zsellers</i>	3	—	1	—	1	5
háználküli zsellér — <i>zsellers ne possédant pas de maison</i>	1	4	5	2	—	12
magyar — <i>Hongrois</i>	7	7	1	1	1	17
német — <i>Allemands</i>	2	13	5	1	—	21
szláv — <i>Slaves</i>	1	2	—	—	—	3
nős — <i>mariés</i>	4	16	1	2	—	23
nőtlen — <i>célibataires</i>	—	2	1	—	1	4
özvegy — <i>veufs</i>	—	3	4	—	—	7
A családfők háztartásában élő adózók száma <i>Nombre des contribuables</i>	11	67	12	5	1	96
A családfők háztartásában élő családtagok: <i>Nombre des membres de famille:</i>						
feleség — <i>épouses</i>	4	16	1	2	—	23
fiú — <i>filis</i>	—	1	1	—	—	2
leány — <i>filles</i>	—	6	2	—	—	8
szolga — <i>domestiques hommes</i>	—	1	—	—	—	1
szolgáló — <i>domestiques femmes</i>	3	15	4	—	—	22
egyéb — <i>autres</i>	2	8	—	1	—	11
Háztulajdonosok száma — <i>Nombre des propriétaires de maison</i>	7	12	1	—	—	20
Házak száma — <i>Nombre des maisons</i>	9	14	1	—	—	24
A belsőség nagysága □ ölben — <i>Terrains intér. avec maison, en toises</i> ²	2.182	3.300	79	—	—	5.561
Impôt { A saját lakás után fizetett adó összege frt-ban — <i>son propre logement, au total, en florins</i>	71	113	8	—	—	192
sur { A bérbeadott lakás után fizetett adó összege frt-ban <i>les logements mis en location, au total, en florins</i>						
Lakók száma — <i>Nombre des locataires</i>	5	16	—	—	—	21
Lakást bérel — <i>Personnes louant des logements</i>	2	10	4	2	1	1) 19
A bérelt lakás után fizetett adó összege frt-ban — <i>Impôt payé sur les logements loués, au total, en florins</i>	13	53	7	13	3	89
Szántó nagysága, pozsonyi mérő — <i>Grandeur des terres labourables, en mesure de Pozsony</i>	182	137	5	—	—	324
Rét nagysága, kaszás — <i>Grandeur des prairies, faucheurs</i>	90	304	4	—	—	398
Szőllő nagysága, kapás — <i>Grandeur des vignes, houeurs</i>	54	250	35	—	—	339

1) Egy a vármegyeházában, egy pedig a városházában lakik.

Foglalkozásuk miatt adómentes családők részletezése.

Megnevezés	szám
Családők száma	151
Ebből:	
honoratior	1
polgár	9
zsellér	44
háználküli zsellér	122
magyar	85
német	36
szláv	11
egyéb	2
Családi állapot:	
nős	121
nőtlen	10
özvegy	1
60 évnél idősebb	2
egyházi	2
megyei { alkalmazott	22
városi {	52
szegődményes	15
katona	45
A családők háztartásában élő adózók száma	183
Ebből:	
60 évnél öregebb feleség	2
60 évnél fiatalabb feleség	136
fitestvér	3
családtagok { fiú	5
leány	8
szolga	6
szolgáló	4
segéd	3
egyéb	14
Háztulajdonosok száma	19
Házak száma	22
A belsőség nagysága négyszögölben	5.252
A belsőség értéke négyszögölenként frt.-ban	0.38
A saját lakás után fizetett adó összege frt.-ban	29
A bérbeadott lakás után fizetett adó összege frt.-ban	19
Lakók száma	11
Lakást bérel	1) 114
A bérelt lakás után fizetett adó összege frt.-ban	136
Szántó nagysága, pozsonyi mérő	31
Rét nagysága, kaszás	24
Szőlő nagysága, kapás	149

1) Tizennyolcan különféle városi házakban laknak.

A város, lakosai többségéhez hasonlóan, maga is gazdálkodott. A barmait őrző pásztorok számára 4 pásztorházat tartott fenn és magának is voltak majorjai és kertjei. Az egyház által fenntartott iskolákon kívül a

városnak is volt 3 iskolája; a Belsővárosban álló Öreges Házával az elaggottakról és a kórházzal a betegekről gondoskodott. A Székesfehérvárott állomásozó 19. gyalogezred részére a város engedte át a kaszárnya épületét, a katonai magtárat és a város építtette a Felsővárosban a katonai nevelőházat is. A helyőrség miatt természetes a fentebbi összeállításban szereplő elbocsátott katonák nagy száma.

Annak ellenére, hogy az összeírás adataiból láthattuk azt a jelentős szerepet, amelyet az őstermelés a lakosság megélhetésének biztosításában játszott, ez távolról sem jelenti Székesfehérvár városi jellegének csorbulását. Az ősi koronázó város a maga nagy kiterjedésű határával; földműveléssel, szőlőműveléssel, jelentős állattenyésztéssel foglalkozó, részben iparos lakosságával; a város gazdasági életének vérkeringését fel-felfrissítő évi öt-öt vásárjával, nagyforgalmú hetipiacaival; a város életébe elevenséget hozó helyőrségével és nem utolsósorban az egyház nagy súlyával méltóan viselhette a sz. kir. város címet. Az a tény, hogy lakosai nem főleg iparból és kereskedelemről, hanem éppen őstermelésből élnek, mutatja legjobban a magyar város igazi képét. De nemcsak a város jellege felel meg a magyar városi jellegnek, hanem a lakosság is a szó szoros értelmében magyar. A török uralom alól felszabadult Székesfehérvár lakossága a magyarok mellett az itt maradt és a Palotai városnak nevet is adó rácokból, valamint a visszafoglalás után betelepített németekből tevődött össze. A három nemzetiségű város 1819-ben hivatalos nyelvén a magyart deklarálta — bizonyítva ezzel, hogy egy évszázad elegendő volt ahhoz, hogy Szent István Fehérvára újból magyarrá váljon.

Pálfy Ilona dr.